

INFORMAČNÍ MATERIÁL

70. VÝROČÍ VZNIKU UNESCO

Co to je UNESCO – vznik a historie

Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO) byla založena 16. 11. 1945 po ukončení druhé světové války z přesvědčení, že trvalého mezinárodního míru nelze dosáhnout pouhým sepsáním mezinárodních multilaterálních úmluv, ale je také zapotřebí zapojit faktor spolupráce a lidské solidarity mezi jednotlivými obyvateli ze všech zemí světa v oblastech výchovy a vzdělávání, vědy a kultury, lidských práv a právního řádu bez ohledu na rozdíly v pohlaví, rase, jazyku nebo náboženství, jak stanovuje Charta OSN. Československo patřilo mezi dvacet původních zakládajících členů, kteří na konferenci v Londýně 16. 11. 1945 přijali Ústavu UNESCO, jež vstoupila v platnost 4. 11. 1946.

Charakteristika, struktura a orgány UNESCO

UNESCO, sídlící v Paříži, je jednou ze 14 mezivládních specializovaných organizací systému OSN. V současné době má 195 členských zemí. Závislé země nebo skupiny zemí se mohou stát přidruženými členy bez hlasovacího práva, přičemž přidružených zemí je v dnešní době 9¹.

Struktura UNESCO se dělí na tři hlavní orgány. Řídícím orgánem UNESCO je **Generální konference** (GK), která se mimo mimořádné zasedání, jež je možné svolat na žádost minimálně třetiny členů, pravidelně schází každé dva roky. GK má na starosti celkovou správu činností UNESCO obsahující mnohé kompetence, jako je schvalování programů, rozpočtu a výši příspěvků jednotlivých členů, tak i přijímání mezinárodních úmluv a doporučení v oblasti výchovy, vědy a kultury. Každá členská země je součástí GK a má jeden hlas. Běžné rozhodování se uskutečňuje prostou většinou a pouze v nejvýznamnějších případech se rozhoduje dvoutřetinovou většinou (např. změna Ústavy). V čele GK vystupuje prezident, kterým je od roku 2013 Chao Pching z Číny. V letech 1999 – 2001 tuto funkci vykonávala tehdejší předsedkyně České komise pro UNESCO Jaroslava Moserová.

Druhým řídicím orgánem je **Výkonná rada** UNESCO (VR), která odpovídá za řádné plnění programu přijatého GK. Součástí VR je 58 členských zemí, které jsou voleny GK.

Posledním orgánem je **Sekretariát UNESCO**, v jehož čele stojí **generální ředitel**, kterého jmenuje GK na čtyřleté funkční období. V roce 2009 byla do funkce generální ředitelky historicky poprvé zvolena bulharská kandidátka - Irina Bokovová, jejíž mandát byl v roce 2013 znovu obnoven s platností do roku 2017. Sekretariát UNESCO zaměstnává cca 1 450 mezinárodních úředníků ze 170 zemí světa, přičemž více než 500 z nich je zaměstnáno v 65 regionálních a národních úřadovnách

¹ Anguilla, Aruba, Britské Panenské ostrovy, Curaçao, Faerské ostrovy, Kajmanské ostrovy, Macao, Nizozemské Antily a Tokelau.

UNESCO, které se nacházejí zejména v nejméně rozvinutých zemích Afriky. V Evropě se vyskytují pouze v Moskvě a v Benátkách.

Cíle a priority programů UNESCO

Hlavním cílem UNESCO je přispívat k zachování mezinárodního míru a bezpečnosti udržováním spolupráce mezi státy na poli výchovy, vědy, kultury a nově i informační společnosti. Mezinárodní spolupráce má za cíl zajistit všeobecnou úctu ke spravedlnosti, zákonnosti, lidským právům a základním svobodám pro všechny, bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství.

Mezi **konkrétní cíle** UNESCO lze zařadit oblast šíření gramotnosti, zavádění odborných a školících programů, vytváření programů mezinárodní vědecké spolupráce, podpora nezávislých médií a svobody tisku, důraz na regionální a kulturní historické programy, podpora kulturní různorodosti, vytváření dohod o mezinárodní spolupráci v oblasti kulturního a přírodního dědictví a v neposlední řadě prosazování ochrany lidských práv. Prioritou organizace na léta 2014-2015 je téma Afriky a problematika genderové rovnosti.

UNESCO je aktivně zapojeno do plnění **Rozvojových cílů tisíciletí** (program OSN z roku 2000, který má vést k odstranění do roku 2015 největších problémů rozvojového světa definovaných v osmi základních cílech), a to především těch, které mají za úkol: zredukovat na polovinu počet lidí žijících v rozvojových zemích v extrémní chudobě a trpících hladem, dosáhnout ve všech zemích všeobecné vzdělanosti v primárním stupni, eliminovat genderové nerovnosti v rámci primárního a sekundárního vzdělávání. Významnou formou činnosti UNESCO je normotvorná činnost v podobě mezinárodních úmluv, doporučení a deklarací. UNESCO za dobu své existence pomohlo uzavřít více než 30 mnohostranných úmluv v oblasti autorského práva, ochrany kulturních památek, uznávání vysokoškolských diplomů.

UNESCO a Česká republika

Z Ústavy vyplývá povinnost pro všechny členské státy vytvořit národní komisi pro spolupráci s UNESCO. **Česká komise pro UNESCO** (dále jen ČK pro UNESCO) byla zřízena usnesením vlády ze dne 1. června 1994 jako poradní pracovní orgán vlády ČR ve věcech týkajících se UNESCO a vztahů ČR k této organizaci. Mezi úkoly ČK pro UNESCO patří: **napomáhání rozvoji spolupráce** České republiky s UNESCO ve všech oblastech činnosti této mezinárodní organizace, **sledování dokumentů a analýza** činnosti UNESCO, **podávání návrhů a doporučení** věcně příslušným ministerstvům a zainteresovaným institucím na plnění závazků vyplývajících pro Českou republiku z jejího členství v UNESCO, **podílení se na přípravě návrhů** na zaměření činnosti UNESCO a jeho konkrétních projektů, **informování** odborné veřejnosti o činnosti UNESCO, **pomoc při získávání finančních prostředků** z rozpočtů UNESCO na aktivity v rámci plnění programů organizace, **přebírání morální záštity** nad neziskovými projekty přímo věcně souvisejícími s programem UNESCO, **doporučování kandidátů** do poradních orgánů generálního ředitele a aparátu UNESCO, **podílení se na přípravě účasti** České republiky na zasedáních Generální konference, Výkonné rady či mezivládních výborů UNESCO, **spolupráce** s národními komisemi ostatních členských států.

Členy ČK pro UNESCO jsou představitelé příslušných ministerstev, významných vědeckých, kulturních a pedagogických institucí, jakož i významné osobnosti české vědy a kultury. Členství v komisi je čestné a není honorováno. Členové jsou jmenováni ministrem zahraničních věcí ČR na

návrh ministerstev a zainteresovaných institucí s působností v oblasti aktivit UNESCO na čtyřleté funkční období. Z titulu své funkce je členem komise rovněž vedoucí tajemník Sekretariátu České komise pro UNESCO. Komise zasedá podle potřeby, nejméně dvakrát ročně.

Předsedu a místopředsedy komise jmenuje a odvolává ministr zahraničních věcí ČR na návrh komise z řad jejích členů. Funkční období předsedy a místopředsedů je dvouleté. Předsedou ČK pro UNESCO je od 2012 Mgr. Petr Gazdík.

Výkonný výbor v období mezi plenárními zasedáními řídí práci ČK pro UNESCO. Složený je ze zástupců gesčně příslušných resortů a předsedů jednotlivých sekcí. Za úkol má řešení operativních úkolů komise a může jednat jejím jménem v těch otázkách, k nimž byl komisí výslovně zmocněn. Dává rovněž komisi doporučení k otázkám spojeným se spoluprací s UNESCO a iniciuje členy komise k jejich zapojení do realizace programů organizace.

ČK pro UNESCO si zřídila tři **odborné sekce**: sekci pro **kulturu**, sekci pro **životní prostředí** a sekci pro **vědu, informatiku a vzdělání**. Tyto sekce jsou poradními útvary komise. Sekce jsou složeny z členů komise, kteří projeví zájem v dané sekci pracovat, a z dalších odborníků na dvouleté funkční období. Členství v sekcích je čestné. Předseda sekce je jmenován předsedou ČK pro UNESCO na návrh komise z řad jejích členů. K řešení konkrétních úkolů může sekce ustanovit speciální pracovní skupinu „ad hoc“ a svolávat ji podle potřeby. UNESCO klade důraz na zapojení představitelů volených na státních a regionálních úrovních členských států.

Sekretariát ČK pro UNESCO zaštiťuje celkový chod komise a jejích orgánů, udržuje kontakt se sekretariátem UNESCO v Paříži a s partnerskými národními komisemi a spravuje rovněž i knihovnu. Od roku 1996 funkci Sekretariátu ČK pro UNESCO zajišťuje Ministerstvo zahraničních věcí prostřednictvím odboru Organizace spojených národů.

Většina členských států má **Stálou delegaci při UNESCO v Paříži**. Funkci Stálé delegace v UNESCO zajišťuje Velvyslanectví ČR ve Francii v čele s velvyslankyní Marií Chatardovou, které má za cíl reprezentovat a hájit zájmy ČR v UNESCO.

V rámci 36. zasedání GK v roce 2011 byla ČR zvolena **členem VR** pro období **2011 až 2015**. V rámci VR ČR předsedá Výboru pro úmluvy a doporučení a je členem Ad hoc přípravné skupiny. Na posledním 37. zasedání GK v roce 2013 byla ČR zvolena do pracovních orgánů UNESCO, a to konkrétně do Právního výboru, Mezivládní rady řízení sociálních transformací a do Výkonného výboru pro mezinárodní kampaň pro založení Núbijského muzea v Asuánu a Národního muzea egyptské civilizace v Káhiře.

Pro dvouleté období 2014 – 2015 byl schválen **rozpočet** organizace ve výši 652 mil. USD, ale vzhledem k předpokládanému neplacení příspěvku USA (příspěvek USA tvoří 22 % celkového rozpočtu) z důvodu přijetí Palestiny do UNESCO se však počítá s reálným rozpočtem 507 mil. USD. UNESCO využívá příspěvkovou stupnici danou OSN a procentuální výše příspěvku ČR do UNESCO je tak stejná jako do řádného rozpočtu OSN, tj. 0,349 %. Pro rok 2014 tato částka činí 553 025 USD a 624 260 EUR.

UNESCO v České republice

UNESCO věnuje největší pozornost oblasti výchovy a vzdělávání. Jednou z úspěšných celosvětových iniciativ je projekt sítě **Přidružených škol UNESCO** (UNESCO Associated School Project Network – ASPnet), který byl zahájen v roce 1953. Hlavním cílem je propagace ideálů a principů UNESCO v oblasti výchovy a vzdělání. ČR se stala součástí tohoto projektu, který dnes tvoří celosvětovou síť více jak 9000 školních zařízení, v roce 1966. V současné době se na území ČR do tohoto projektu zapojilo 50 základních a středních škol. Důležitou úlohu koordinátora tohoto projektu v ČR zastává Sekretariát ČK pro UNESCO, který poskytuje školám potřebné informace a podněty ke spolupráci nejen v rámci české sítě, ale i se zahraničními školami sítě ASPnet. Cílem je, aby v každém kraji ČR existovala alespoň jedna Přidružená škola UNESCO. Přidružené školy se zaměřují na čtyři různé oblasti: světové problémy a prohlubování znalostí systému OSN, interkulturní a multikulturní výchova, lidská práva a demokracie, ekologie a otázky životního prostředí. Všechny školy mají zároveň jako hlavní projekt výchovu k ochraně světového kulturního a přírodního dědictví.

V roce 1970 byl ustaven mezinárodní program **Člověk a biosféra** (Man and Biosphere, MAB) s cílem vytvořit vědecké základny pro rozumné využívání a ochranu zdrojů biosféry a pro zlepšení vztahů mezi člověkem a prostředím. V rámci systému OSN se jednalo o první mezivládní program v oblasti ochrany životního prostředí. Předmětem inovativního přístupu k udržitelnému rozvoji jsou biosférické rezervace (dále jen BR). Jsou to reprezentativní území, jež kromě cenných přirozených ekosystémů poskytují též příklady harmonických vztahů mezi prostředím a obyvatelstvem, které na území biosférických rezervací žije. Světová síť BR zahrnuje již 621 oblastí ve 117 zemích. Dvanáct BR je přeshraničních. V ČR je v současné době šest biosférických rezervací – *Třeboňsko*, *Křivoklátsko* (1977), *Šumava* (1990), bilaterální česko-polská *Krkonoše/Karkonosze* (1992), *Bílé Karpaty* (1996) a *Dolní Morava* (2003), jež zároveň zpravidla představují národní parky ČR. BR mají **tři hlavní funkce**: 1) chránit na svém území biologickou a kulturní různorodost, tj. kulturní a přírodní dědictví, 2) být vzorovým příkladem správného hospodaření v krajině a poskytovat experimentální plochy pro trvale udržitelný rozvoj, 3) být oblastmi, ve kterých probíhá intenzivní výzkum, monitoring životního prostředí, vzdělávání a výchova obyvatel.

Program **Paměť světa UNESCO** byl zahájen v roce 1992 za účelem podpořit záchranu a uchování kulturního dědictví zaznamenaného v dokumentech všeho druhu, ať jde o rukopisy, tištěné publikace, elektronické publikace, archiválie, zvukové a video záznamy. ČR je prostřednictvím své Národní knihovny ČR aktivní v tomto programu již od jeho počátku a podpořila jej šesti pilotními projekty. Vydání soupisu nejvýznamnějších dokumentů knihovny s obrazovými ukázkami na CD-ROM v roce 1993 bylo vůbec prvním úspěšně završeným projektem programu v mezinárodním měřítku. Aktivní spolupráce s UNESCO a činnost Národní knihovny ČR v oblasti ochrany a zpřístupnění kulturního dokumentárního dědictví byla v roce 2005 oceněna udělením ceny „*Jikji*“ programu UNESCO Paměť světa. Národní knihovna se stala historicky prvním laureátem této prestižní ceny. ČR má od roku 2007 v registru Paměť světa zapsány tři sbírky Národní knihovny ČR (*Sbírku středověkých rukopisů z období české reformace* a *Sbírku ruských, ukrajinských a běloruských emigrantských periodik z let 1918-1945*, od roku 2011 pak *Pražskou kolekci 526 grafických univerzitních tezí z let 1637 až 1754*). Nejnověji byla do seznamu zapsána knihovna s názvem „*Libri prohibiti*“, jež představuje „nejreprezentativnější sbírky“ rukopisů a samizdatů u období komunistické nesvobody ve střední Evropě.

Reprezentativní seznam nemateriálního kulturního dědictví lidstva UNESCO byl zřízen Úmluvou o zachování nemateriálního kulturního dědictví UNESCO. Na rozdíl od hmotných památek

je nemateriální kulturní dědictví neuchopitelné. Nelze se jej dotknout, nelze jej spočítat nebo změřit. Jeho vnitřní rozměr a zákonitosti se dají jen těžko zachytit, musí se prožít. ČR se může v tomto ohledu pyšnit skutečným bohatstvím, o něž se lidé starají, neustále jej přetvářejí a rozvíjejí. První nemateriální kulturní památkou zapsanou na seznam se v roce 2005 stal „*Verbuňk*“ – mužský sólový tanec ze Slovácka. V roce 2010 byly zapsány další dvě nemateriálních kulturní památky v ČR - „*Vesnické masopustní obchůzky a masky na Hlinecku*“, které zastupují velký soubor masopustních obyčejů vyskytujících se na celém území ČR a „*Sokolnictví*“, jež je jedním z nejstarších vztahů mezi člověkem a dravcem, které trvá více než 4000 let a jedná se o tradiční aktivitu lovu pomocí cvičených dravých ptáků v přirozeném prostředí. V roce 2011 byla na seznam zapsána prozatím poslední památka pod názvem „*Jízda králů*“, jež je lidový obyčej doposud neznámého původu, spojený povětšinou s tradičním křesťanským svátkem. V ČR se udržuje už jen na Slovácku a na Hané, ačkoliv dříve byla po celé České republice velmi hojná.

Za památky světového dědictví se označují nejrůznější nemovité kulturní a přírodní památky po celém světě, které byly pro svou unikátnost zapsány na Seznam světového dědictví UNESCO. Na tomto seznamu se nacházejí nejrůznější budovy, hory, jezera, národní parky i celá města, jímž bylo v procesu hodnocení přiznáno, že jejich určité charakteristiky jim dávají výjimečnou celosvětovou hodnotu. Podle Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví z roku 1972 jsou smluvní státy, na jejichž území se dané památky nachází, zavázány jejich ochranou. V ČR tato ochrana přísluší Ministerstvu kultury ČR, v jehož působnosti plní příspěvková organizace Národní památkový ústav (NPÚ) v oblasti světového dědictví řadu úkolů. V roce 2014 bylo na seznamu světového dědictví 1007 položek. Z toho 779 položek kulturního dědictví, 197 přírodního a 31 smíšeného ve 161 státech světa. ČR má v současné době na Seznamu světového dědictví UNESCO zapsáno 12 památek. V roce 2010 k památce *Historické centrum Prahy* přibyl jako součást *Průhonický park*, kterému byl potvrzen status parku, a společně z pohledu UNESCO vytvořily tzv. sériovou památku o dvou částech. Mezi další české památky na Seznamu světového dědictví UNESCO patří *Historické centrum Českého Krumlova* (1992), *Historické centrum Telče* (1992), *Poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou* (1994), *Kutná Hora – Historické centrum, Chrám sv. Barbory, Katedrála Nanebevzetí Panny Marie v Sedlci* (1995), *Kulturní krajina Lednice-Valtice* (1996), *Zahrady a zámek v Kroměříži* (1998), *Vesnická památková rezervace Holašovice* (1998), *Zámek a zámecký areál Litomyšl* (1999), *Sloup Nejsvětější Trojice v Olomouci* (2000), *Vila Tugendhat v Brně* (2001), *Židovská čtvrť a bazilika sv. Prokopa v Třebíči* (2003).

Zhodnocení působení České republiky v UNESCO

ČR vstoupila do UNESCO dne 22. 2. 1993, kde navázala na aktivní působení Československa, zakládajícího člena této organizace. Od svého vstupu měla ČR mimořádný zájem podílet se na formulaci programů organizace a aktivně se zapojovat do jejich realizace. Představitelé ČR zastávali post předsedy GK UNESCO či členů VR. K prohloubení vzájemné spolupráce přispěla mimo jiné i návštěva prezidenta Václava Havla v sídle UNESCO v Paříži v roce 1992, kde převzal prestižní Cenu Simona Bolívara. Významným obdobím bylo působení předsedkyně ČK pro UNESCO - senátorky Jaroslavy Moserové, která zastupovala ČR ve Výkonné radě v letech 1995-1999 a 2003-2006 a byla v roce 1999 zvolena předsedkyní 30. zasedání GK. Svým aktivním přístupem změnila chápání role předsedy GK a uskutečnila řadu cest do členských zemí. Neúnavně se zasazovala o to, aby UNESCO pomáhalo rozvojovým zemím, usilovalo o dodržování lidských práv a zachovalo si svůj význam pro vyspělé země.

K nadprůměrnému zastoupení ČR v subsidiárních orgánech UNESCO přispěla vysoká odborná úroveň našich expertů, kteří se opírali o efektivně fungující národní komitety pro programy v oblasti hydrologie, geologie a životního prostředí. ČR byla zastoupena v řídicí radě Statistického institutu UNESCO (1999) a podílela se na výběru sídla instituce a formulaci základních směrů jeho činnosti. Nutno vzpomenout též členství Otakara Motejla v Mezinárodním výboru pro bioetiku (1993-1997) a jeho podíl na formulaci Všeobecné deklaráce o lidském genomu a lidských právech. Vedoucí tajemník ČK pro UNESCO, Karel Komárek, byl členem pracovní skupiny posuzující spolupráci tří hlavních orgánů UNESCO (2004-2005) a důležité "Task Force" pro UNESCO ve 21. století (1999-2000), jejíž doporučení o úloze a roli UNESCO jsou stále platná a vychází z nich schválené programy organizace. Experti komise se aktivně podíleli na přípravě a prosazování nominací našich památek na Seznam světového dědictví UNESCO a díky jejich fundovanosti a vyjednávacím schopnostem se podařilo dosáhnout zapsání dvanácti českých památek do tohoto prestižního seznamu.

Nelze nezmínit podíl našich odborníků na přípravě nových normativních textů. Doporučení vypracovat novou mnohostrannou úmluvu o ochraně nemateriálního kulturního dědictví vzniklo na evropské regionální schůzce expertů pořádané ve Strážnici. Zásadou mimořádného úsilí našich odborníků a diplomatů se podařilo dojednat a schválit Úmluvu o zachování nemateriálního dědictví v mimořádně krátkém čase (2003). V roce 2010 v ČR vstoupila v platnost Úmluva o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů, která představuje první mezinárodní dokument zahrnující principy a koncepty kulturní diverzity.

ČR aktivně podporuje aktivity UNESCO, současně ale upozorňuje na nutnost pokračování v reformách organizace, na zvýšení její efektivity a na nutnost koordinace činnosti UNESCO s dalšími institucemi systému OSN. Nezastupitelnou roli v rámci prohlubování spolupráce hrála i podpora ČK pro UNESCO a Stálé delegace ČR při UNESCO. ČR v UNESCO zaujala pozici země poskytující velmi ceněná stipendia k vysokoškolskému studiu v ČR. Od zahájení této oboustranně výhodné spolupráce využilo možnost studia v ČR více než 100 studentů z rozvojových zemí. Díky svému působení v řídicích orgánech organizace, zapojením do realizace programu organizace a rozvíjením spolupráce na úrovni národních komisí získala ČR v UNESCO významné postavení.

Do budoucna si ČR klade za cíl prostřednictvím konkrétních aktivit, projektů, počínů, ale také vystupováním ve VR (jakožto v hlavním výkonném orgánu organizace UNESCO, jejímž členem bude až do roku 2015), přispívat k celkovému prohlubování a zefektivnění fungování UNESCO jako celku, ale i ve vztahu k jednotlivým členským zemím tak, jak se o to snažila doposud.

Vypracoval: Sekretariát ČK pro UNESCO